

KİTAP TANITIMI VE ÖNERİLER

Yıldırım, Muhammed Emin, Asr-ı Saâdet'te Ticaret ve Tüccar Sahâbîler, İĞİAD Yayınları, (İstanbul, 2014), 192 s.

Yrd.Doç.Dr. Ali ARSLAN*

İslam, hayatın her alanını kuşatan ölçüler getirmiştir. İslamın getirdiği esaslar incelendiğinde, insanın Allah (cc) ile, insanın insanla, toplumla, çevresindeki eşya ile, dünya ile ilişkilerini düzenleyen esasların belli bir düzen içerisinde verildiği görülür. İnsanın doğumundan ölümüne kadar hayatının her aşamasına bakan, hayır-şer, iyi-kötü, acı-tatlı her yanı için düzenlemeler getiren İslam, ticaret ve ekonomik hayatı da ilgi alanı dışında bırakması düşünülemezdi. Daha sonradan İslam hukukunun en önemli başlıklarından biri haline gelen ve ıstılahda "Muâmelât" adıyla anılan bölümlerde, İslam Dini'nin ticaret hayatı için öngördüğü hususlar bütün yönleri ele alınmıştır. Ticari faaliyetlerin İslami esaslara göre yapılması için ilk zamanlardan beri gereken hassasiyet gösterilmiştir. Örnek vermek gerekirse, ikinci Halife Hz. Ömer b. Hattâb (ra) valilere şu yazıyı göndermiştir: "Yapacağı ticaretin islâmî esaslarını bilmeyen kimse bizim çarşı ve pazarımızda alış-veriş yapmasın."¹

İslam Tarihi boyunca bu konularda insanları aydınlatacak eserler yazılmış, İslam'ın ticaret hayatına getirdiği ilkeler anlatılmış ve bu faaliyetlerde insanların kolayca amel etmesine vesile olma amacı güdülmüştür. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmalar, ülkemizde de artarak devam etmektedir. Tanıtımını yapacağımız eser de böyle bir gayret ve çabanın ürünü olarak gün yüzüne çıkmıştır. Eserin başında yapılan yazar tanıtımına göre, özellikle sahabe ve siyer konularında çalışmaları ile tanınan yazarımız, bu birikimini asr-ı saadette ticaret üzerine yoğunlaştırarak bu çalışmayı meydana getirmiştir. Nitekim bu husus kitabın başlığına da "asr-ı saâdet" ve "tüccar sahabiler" şeklinde yansımıştır.

Eserin içindekiler bölümüne baktığımızda, kitabın söz başı ve giriş bölümü ile başladığını ve dört bölümden oluştuğunu görmekteyiz. 1. Bölüm, Cahiliye Dönemi'nden Asr-ı Saâdet'e Ticarî Hayat; 2. Bölüm, Tüccar Peygamber (sav); 3. Bölüm, Tüccar Sahabiler, 4. Bölüm², Asr-ı Saâdet'teki Ticaretin Bilinmeyenleri şeklindedir.

Eserin ortaya çıkışı ile ilgili yazarın ifadesi şu şekildedir: "Hatalardan ve eksikliklerden beri/uzak olmayan bu çalışmamız, yoğun bir araştırma ve gayretin sonucu ortaya çıkmıştır. Elimizden geldiğince bu alana konu olan rivayetler incelenmiş, ilk dönem kaynaklar başta olmak üzere, ulaşılabilen kaynaklar taranmıştır. Böyle olmasına rağmen, yine de gözden kaçırılan, noksan bırakılan yerler muhakkak ki vardır. Bundan dolayı yapılacak tüm tenkit ve eleştiriler, işin kemale doğru yürümesi açısından

* Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. İrtibat: aarslan611@myynet.com

¹ Tirmizi, Vitri, 21.

² İçindekiler bölümünde burada 3. Bölüm yazmaktadır. Muhtemelen baskı hatası veya gözden kaçan bir durum olabilir. Nitekim bu bölüm sayfa 154'de 4. Bölüm başlığı altında verilmektedir.

önemlidir. Bu konuda işin ehlinin yapacağı her türlü katkı ancak dua ile karşılanacaktır... İGİAD yöneticilerinin teklif ve ısrarları ile çalışma hız kazanmış, başka çalışmaların önüne alınarak bu kitap kaleme alınmıştır... "

Giriş bölümünde İslam'ın çalışmaya verdiği önem kısaca anlatılmış ve bir tacirin kalbini, gönlünü selim bir şekilde muhafaza edebilmesi için dikkat etmesi gereken beş hususa işaret edilmiştir: 1- Sağlam bir akidenin inşası, 2- Ticarî hukukun derinlemesine öğrenilmesi, 3- Sadık ve salih dostların edinilmesi, 4- Allah'ın, yapılan ticarete ortak edilmesi, 5- Bir hakikat olan ölümün sürekli hatırdâ tutulması.

Birinci bölümde, Cahiliye Dönemi'nden Asr-ı Saadete Ticarî Hayat ana başlığı bulunmaktadır. İlk olarak Mekke'nin ticarî yönü ele alınmıştır. Özetle, Mekke halkının geçimlerini sağlayabilmelerinin tek yolu ticaretti, çünkü Mekke tarım ve hayvancılığa müsait değildi. Bu nedenle bölge hem dinî, hem de ticarî bir merkez olmuştur. Özellikle panayırılar cahiliye devrinde çok meşhurdur. Çevre ülkelerle bu sebepten dolayı çok sıkı bir ilişki vardı. Peygamberimizin (sav) büyük dedelerinden Haşim zamanında "ilâf" müessesesi kurulmuş, böylelikle ticaret daha da rahat yapılı hale gelmişti. Neticede bu durum, Mekke'nin kalkınmasını ve soylularının zenginleşmesi sağladı.

Medine'de ise, ziraat, hayvancılık, ticaret gibi alanlara da müsait idi. Medine'deki ticarî hayat, Yahudilerin kontrolündeydi. Resûlullah (sav)'in hicretten sonra yaptığı ilk işlerden birisi Müslümanlara ait bir çarşığı kurmak olmuştur. Bu pazarda yeni sayılabilecek bir takım kurallar konulmuştur ki bazıları şunlardır: 1- Pazarda tekelleşmeye son verilmesi, 2- Pazar vergisinin kaldırılması, 3- Faizin her çeşidinin yasaklanması, 4- İhtikar yani stokçuluğun her türünün kaldırılması, 5- Piyasanın serbest ve adil rekabetinin sağlanması ve haksız rekabetin yasaklanması, 6- Malın mal ile eşyanın eşya ile takasının yasaklanması, 7- Devletin piyasaya müdahalesinin yasaklanması.

Daha sonra ise İslamın ticarete hediye ettiği bir kurum olan hisbe teşkilatından bahsedilmektedir. Hisbe, kamu düzenini korumak için devlet tarafından kurulan bir denetleme teşkilatıdır. Zaman zaman Peygamber (sav) bizzat kendisi, bazen de görevlendirdiği kişiler vasıtasıyla çarşının kontrolünü yapmış ve yaptırmış, çarşıya ve ticari hayata bir takım kaideler koymuştur. Ayrıca bu kuralların uygulanıp-uygulanmadığını bu teşkilat vasıtasıyla kontrol etmiştir.

Girişten buraya kadarki kısımla ilgili olarak şu noktalara değinebiliriz:

Her şeyden önce tanıtımını yaptığımız eser, meseleyi uzun uzadıya ele alan bir kitap olmadığından bir takım meseleleri zorunlu olarak kısaca anlatmaktadır. Fakat aşağıdaki noktalara değinmemiz ve bazı tekliflerde bulunmak, yazarın yukarıdaki ifadelerinden de cesaret alarak bir zorunluluk olmaktadır:

1- "Rızkın onda dokuzu ticarettedir" hadisi ile başlanmıştır. İlgili hadis için Münavi, Feyzu'l-Kadir, c. 3, s. 244, 245 kaynak gösterilmiştir. Ticareten baseden ve temel kaynaklara kadar inceleme yapıldığı özellikle belirtilen esere, Kütüb-ü Sitte içerisinde bulunan veya sened bakımından herhangi bir söze mahal bırakmayan bir hadisle başlamak daha uygun olurdu. Aynı şekilde s. 18'de 4. dipnot (Çünkü İslam nazarında ticaret; "Farzdan (namazdan) sonra emredilen diğer bir farz'dır) ve s. 48'de

42. dipnotlardaki (Buhârî'nin aslı varken, muhtasarından nakilde bulunulmuştur) bilgiler için de benzeri durum söz konusudur.

2- ... "ilahî vahyin ilk etkileri çarşıda, pazarda, ilk muhataplar olan tüccarların vesilesi ile insanlara ulaşıyordu. Dolayısı ile Kur'an'ın dış dünyada müdahil olduğu ilk alan tüccar sahabiler oluyordu." (s. 13). Mekke dönemi ve ilk müslümanlar için bu ifadeler biraz zorlama, İslam'ın ticari hayata müdahalesi ve bunun tezahürleri Medine döneminde görülmektedir.

3- Sayfa 18 ve 19'da islam nazarında ticaret ve ticarete teşvik konuları işlenmeye çalışılmış, fakat getirilen deliller daha ziyade ticareti de içine aldığı düşünülen çalışmaktan, boş durmamaktan bahseden rivayetlere yer verilmiştir. Bu aktarılan bilgilerden sadece ticareti anlamak doğru değildir. Kitabın başlığı ticaret olduğundan özellikle ticarete vurgu yapan rivayetler ön plana çıkarılmalıdır.

4- ... "İslam büyükleri de daima ibadet çeşitlerinden biri olan ticarete insanları teşvik etmiş, tembelliğin, miskinliğin, başkalarına el açmanın ve yük olmanın kötülüğüne dikkatleri çekmişlerdir." Cümle genel itibariyle isabetli olmakla beraber, "ibadet çeşitlerinden biri olan ticaret" yanlış anlaşılmalara da vesile olabilecek bir ifadedir. İbadet geniş anlamıyla düşünüldüğünde, ubudiyet manasına gelmektedir. Örnek vermek gerekirse, Cibril hadisi diye meşhur hadiste Resülullah (sav)'e Cebrail'in sorduğu sorular, sırasıyla islam, iman ve ihsan şeklinde sıralanmıştır. İhsanın tarifi ise, Allah'ı görüyormuşsun gibi O'na kulluk etmendir, şeklindedir.³ İnsanın hayatının herhangi bir aşamasında bu kulluktan hariç kalması gibi bir durum söz konusu değildir. Kulluk/ubudiyet bu manada düşünülmeli, çünkü hayatın buna göre tanzimi esastır. "İbadet çeşitlerinden" derken, bu manada bir ibadet kastedilmesi gerekir.

4- Mekke'nin ticari durumunun anlatıldığı bölümde, özellikle Mekke'de panayırlarda ne gibi ticari esaslara dikkat edildiği ve bunların önemi belirtilmemiştir. "... bu ticarî faaliyetler, Mekke'nin kalkınmasını ve soyluların zenginleşmesini sağladı." cümlesinden sonra, acaba Mekke'deki bu soyluların ticarî ahlakı nasıldı?, Mekke'nin kalkınmasına nasıl katkı sağladı? gibi konular üzerinde durulmamıştır. Yine ilk Müslümanlardan tacir olanlar kimlerdir, bunlar Müslüman olduktan sonra ticarî faaliyetlerine nasıl devam etmişlerdir, gibi konular üzerinde durulmamıştır.

İkinci bölüm, Tüccar Peygamber (sav) başlığı altında işlenmiştir: İnsanlık tarihi boyunca gönderilen peygamberler, bir meslek sahibi idiler, kimseden bir beklenti içinde değillerdi ve böyle oldukları için de sözleri tesirliydi. Peygamberimiz (sav) de çalışma hayatına daha çocuk denilebilecek yaşlarda başlamıştır. İlk yaptığı işlerden birisi çobanlıktır. Peşinden başlangıçta amcaları ile olmak üzere ticari faaliyetlere başlamıştır. Bu faaliyetlerinde en ufak bir haksızlık veya güven sarsacak bir durum meydana gelmemiştir. Haksızlığa uğrayan kişilere haklarının iadesi, özellikle yabancı tacirlerin mağduriyetini gidermek için kurulan, hılfu'l-fudul cemiyetine üye olmuştur.

Yirmi üç yaşına geldiğinde sermaye-iş ortaklığı demek olan mudarabe yöntemiyle, Hatice bint Hüveylid ile ticarî ortaklık başlatmıştır. Bu faaliyetleri esnasında yaptığı işler, hep el-emin sıfatını daha da pekiştirmiştir. Peygamberimizin bu faaliyetlerinde

³ Müslim, İman, 1.

kendisine yardım eden ortakları da bulunmuştur. Medine döneminde ise bu manada bir ticari faaliyet içerisinde bulunmak için fırsatı olmamıştır.

Bölüm sonunda ise ayet ve hadislerden çıkarılmış, birbirinden güzel onar tane ticarî ilke/mesaj yazılmıştır.

Bu bölümle ilgili olarak, başlığın "tüccar peygamber (sav)" şeklinde verilmesi, yanlış anlaşılmalara müsaittir. Bu durum aksi takdirde, hayatının belli bir döneminde çobanlık yapması, devlet başkanlığı, komutanlık gibi vazifeler icra etmesi farklı meslek gruplarının yaptıkları işle sıfatlanması gibi durumları ortaya çıkacaktır.

Ayrıca bölümde anlatılan olayların bir kısmı, örnek vermek gerekirse, Şam pazarında ve yolculuk esnasında meydana gelen olayların kaynaklık değerleri tartışmalıdır. Hakkında şüphe olmayan rivayetler üzerine bina edilmeliydi.

Üçüncü bölümde ise, Tüccar Sahabiler (ra) ele alınmaktadır.

Bu bölümde yazar, öncelikle ulaşabildiği kaynaklardan Asr-ı Saadet Dünyası'nda var olan tüccar ve bazı meslek erbabının isimlerini listeler halinde vermiş, sonra da bu isimler içerisinde özellikle bugün için bizlerin ticaretlerine örnek olabilecek rivayetleri içerisinde barındıran bazı sahâbîlerin hayatlarına dair bilgiler aktarmıştır. Listede, Asr-ı Saadet Dünyası'nda ithalat ve ihracatla uğraşan sahâbîlerden 31 (otuz bir), kasaplık yapanlardan 9 (dokuz), dericilik yapanlardan 8 (sekiz) ki çoğunluk kadındır, arıcılık yapanlardan 5 (beş), avcılık yapanlardan 11 (on bir), ziraatle uğraşanlardan 18 (on sekiz), eğirme-dokumacılık ve terzilik ile uğraşanlardan 6 (altı), yapı ustalığı ile uğraşanlardan 4 (dört), marangozluk yapanlardan 6 (altı), demircilerden 3 (üç) ve kuyumculardan 4 (dört) tanesinin ismi zikredilmiştir.

Daha sonra sırasıyla her alanda zirve sahâbî Hz. Ebû Bekir (ra), müslüman bir tüccar Hz. Osman (ra), cömertlikte zirve bir tüccar Talha b. Ubeydullah (ra), semahat kahramanı bir tüccar Abdurrahman b. Avf (ra), Allah ile ticaret yapan bir sahâbî Suheyb-i Rûmî (ra), helal kazanç örneği bir sahâbî Cabir b. Abdullah (ra), infak abidesi bir sahâbî Ebû Talha (ra), İslam'ın süvarisi Miktad b. Amr (ra) ve üç tüccar hanım sahâbî (ra) başlıkları altında ilgili sahâbîlerin ticarî sahada öne çıkan bazı yönlerine işaret edilmiştir.

Hz. Ebu Bekir (ra) müslüman olduğunda 40.000 dirhem kadar bir servete sahipti ve ticarete oldukça kabiliyetli ve mahir birisiydi. Özellikle nübüvvetin ilk yıllarında Müslümanlardan zayıf ve güçsüz durumda olan köleleri, efendilerine büyük meblağlar ödeyerek hürriyetlerine kavuşturmuştu. Hicret esnasında ise sadece 5.000 dirhemi kalmıştı. Medine'ye gelir gelmez yine, Mescid-i Nebevî'nin yapılması için iki yetim çocuğa ait olan arsanın satın alınma meselesinde, 10 dinar karşılığında bu arsayı alarak çok büyük bir hizmete imza atmıştır. Hilafet makamına seçilince de, ailesini geçindirmek için oturduğu yer olan Sunh mevkiinde bazı ailelerin koyunlarını sağmış, sütlerini değerlendirmiş ve bunun karşılığında aldığı para ile ailesini geçimini sağlamıştır. Daha sonra Hz. Ömer'in teklifi ile devlet işlerine yoğunlaşabilmesi için, Sahâbe ile istişare edilerek halifeye maaş tahsis edilmiştir.

Yazar ismini zikrettiği sahâbe hakkında bu gibi bilgiler vermiş, örnek alınması gereken noktalara işaret etmiştir. Fakat bu örnekler daha çok infak üzerinde yoğunlaşmıştır. Abdurrah b. Avf ile ilgili bölümü örnek verecek olursak: O çok iyi bir tüccardır ve aynı

zamanda ilim sahibidir, onun hayatına baktığımızda ideal bir tacirin nasıl olması gerektiğini öğreniriz. İdeal bir tacirde beş vasıf bulunmalıdır ki şunlardır: Rahmaniyet, sıddıkiyet, ehliyet, kabiliyet ve semahat. O, Mekke'in tanınmış tacirlerindendi. Tüm mal varlığını bırakarak hicret etmiştir. Hicretten sonra Resülullah (sav) onu, Sa'd b. Rebî ile kardeş ilan etmiştir. Sa'd, elinde ne varsa yarısını ona verme teklifi yapınca, ona dua etmiş ve "Sen bana çarşının yolunu göster ve bir de ip ver." demiştir. İlk günler hamallık yapmış, daha sonra hemen ticarete başlamış ve bir hafta sonra kendine ev kiralayabilecek duruma gelmiştir. On beş gün sonra evlenme kararı almış, mehrini vermiş ve Peygamberimiz bu duruma çok sevinmiştir. Bir koyun bile olsa düğün yemeği vermesini, kardeşlerini çağırmasını ve nikahı onlara duyurmasını buyurmuş, ayrıca "Allah'ım! Abdurrahman'ın işlerini daha da bereketlendir, ona hayırlı kazançlar nasip et" diye duasına mazhar olmuştur.

Tebük gazvesinde önce elindeki paranın yarısı olan 2.000 dinarı, sonra beş yüz at, bin beş yüz deve ve peşinden ticaretinden gelen kırk bin dinar ve bir bu kadar gümüş daha vermiştir. Hz. Ebu Bekir'in hilafet döneminde yine bir ticaret kervanının tamamını infak etmiştir. Hayatı boyunca otuz bin köle azat etmiş, vefatında ise varislerine ciddi bir mal varlığı bırakmıştır. (1.320.000 dinar veya 3.200.000 dinar).

O, kendisine sorulan bir soru üzerine ticaretle bereketin sırlarını şöyle açıklamıştır: "Ben, işin başında Allah Resülü'nü memnun edip, onun lisanından malımın bereketlenmesi için dua aldım. İkincisi, Allah'ı ticaretimin ortağı kıldım, ne kazandımsa, onun yolunda harcamaktan geri durmadım. Üçüncüsü, pazarın hep ilk gelen taciri oldum. Güneşi hiç bir zaman üzerime doğurmadım. Dördüncüsü, hiçbir müşteriyi boş çevirmedim, kolaylığı esas aldım. Beşincisi, az kâra razı oldum, çok kârdan değil, sürümden kazandım."

İlgili bölümde Abdurrahman b. Avf'ın ne kadar infak ettiği ile ilgili örnekler çokça bulunmasına rağmen, yukarıda da zikredilen ticârî ahlak ve kurallara dikkatini gösteren farklı örnekler verilmemiştir. Benzer durum diğer sahabeler için de söz konusudur, infak üzerine yoğunlaşmış, fakat ticari ilkelerine yeterince örnek verilmemiştir.

Beşinci bölüm, Asr-ı Saâdet'teki ticaretin bilinmeyenleri şeklindedir. Yazar bu bölümde öncelikli olarak Kur'an'da ticârî kavramlar üzerinde durmuştur. Kur'an, çoğunluğu ticaret erbabından oluşan ilk muhatapları için, ciddi bir oranda ticari kavram ve terim üzerinden mesajlarını aktarmıştır. Örnek olarak, tebaddül, şirâ, bey', ticâret, rabiha, bidâ'e, rihle, kantar, dinar ve bakiye terimleri verilebilir. Daha başka ticaretle doğrudan veya dolaylı yünden ticaretle ilgili bir çok kavram kullanılmıştır.

Ayrıca çok kısa olarak Ukâz çarşısının özellikleri tanıtılmış, Peygamberimizin dedesi Hâşim b. Abdimenaf tarafından ortaya atılan "mudaraba"nın ortaya çıkış şekil anlatılmıştır. Ticaret kervanlarının gittikleri yerler ve ticaret malları çok çeşitliydi. Kureys, kurduğu etkili bir güvenlik sistemi ile⁴, kervancılara mallarını ve hayatlarını korumuştur. Yol üzerinde aydınlatma ve tacirlerin konaklama yapabilecekleri evler tesis

⁴ Sayfa 163'teki, 5. dipnotta TDV İslam Ansiklopedisinden bilgi alınmış, cilt ve sayfa numarası gösterilmiş, fakat madde adı belirtilmemiştir. Bilindiği üzere Ansiklopediler kaynak gösterildiğinde madde adı zikredilmesi gerekmektedir.

etmişlerdi. Kureyş'in bu ticarî amaçlı faaliyetlerinin yaygınlığı Kureyş lehçesinin de çevre bölgelerde daha fazla yayılmasına vesile olmuştu.

Mekke'nin yıllık ihracatı yaklaşık 250.000 dinar olduğu ifade edilmektedir. Cahiliye döneminde Mekke'ye gelen tacirlerden vergi alındığı gibi, Mekke'liler de gittikleri yerlere belli oranda vergi verirdiler.

Asr-ı saâdet'te ticari alandaki bazı malların ve hizmetlerin bedelini gösteren listelerden sonra, ticaret hususunda dikkat edilmesi gereken noktalara da işaret eden güzel bir dua ile kitap bitirilmektedir.

Bu bölümle ilgili olarak da şu hususlara dikkat çekmek istiyoruz:

Bölüm başlığı "Asr-ı Saâdet'teki Ticaretin Bilinmeyenleri" olmasına rağmen yukarıda da kısaca özetlemeye çalıştığımız gibi, verilen bilgiler daha ziyade cahiliye devri ticari hayatı ile ilgili bilgilerden oluşmaktadır. Ukaz çarşısı hakkında verilen bilgiler, mudaraba ve kredi merkezi olarak Mekke ile ilgili açıklamalar hep cahiliye devri ile ilgilidir. Ticaret kervanları, yolların güvenliği, aydınlatılması ve put gelirlerinin Mekke ticaretine katkıları konularında verilen bilgiler cahiliye devrine aittir. Hatta bu bölüm içindeki diğer bir başlıkta "İslam öncesi Mekke'deki ticaretin boyutu" şeklinde verilerek, Mekke'nin fetih öncesi ticarî faaliyetlerine işaret edilmiştir. Bölüm içerisinde Asr-ı saadete zaman zaman işaret edilmekle beraber ağırlıklı olarak cahiliye devri hakkında bilgi verilmiştir.

Sayfa 169 ve 170'te Medine İslam Devleti'nin İslam öncesi Mekke ticaretine etkisi anlatılırken, Medine'deki Müslümanların Mekke'lilerin ticaret kervanlarını vurduklarından bahsedilmektedir. Bu ifadeler Müslümanların, Mekke'lilere ati ticaret kervanlarını haksız yere vurdukları, ve neticede yol kesici gibi bir konumda görülmesine sebebiyet verebilecek anlamlar çıkmasına müsaittir. İslam Tarihi ve siyer kitaplarında teferrutayla açıklandığı üzere, Müslümanlara karşı savaş için tehzizat hazırlığı içerisinde olmaları, Müslümanların Mekke'de bıraktıkları malların satılması ve bu malların gelirlerinin de sermaye yapılması gibi sebeplerle kervanların yolları kesilmiştir.

Sonuç

Kitap, özellikle günümüz toplumlarının en fazla ihtiyaç duyduğu bir alanda, Müslümanların kendilerine daima örnek almaları gereken bir dönemin rehberliğinde konu hakkında kısaca bilgi vermek amacıyla yazılmıştır. Gerek cahiliye gerekse asr-ı saadetten bir çok örnek bulunmaktadır. Özellikle ticaretle uğraşan sahabelerin hayatlarından çarpıcı örnekler verilmiştir. Onların ticari faaliyetlere nasıl baktıkları, dünya malı karşısındaki tutumları açıklanmıştır.

Kitapta, ticaret ve ticari hayata İslam'ın getirdiği prensiplere güzel işaretler bulunmaktadır. İGİAD tarafından dağıtımı yapılması da muhtemelen daha fazla kesimlere ulaşmasına vesile olmuştur. Yazarın girişteki ifadelerinden de cesaret alarak yukarıda bazı hususlara ayrıca değinmeye çalıştık. Sonraki baskılarında bu konuların da ilave edilmesi daha yararlı olacaktır, diye düşünmekteyiz.

Bilindiği üzere, İslam iktisadının en temel ilkesi "kul hakkı" dır. Kitapta, israfın önlenmesi, adil gelir dağılımı, iktisadı ve siyasi bağımsızlığın temin edilmesi, emniyet ve refahın toplumun her kesimine eşit olarak yayılması gibi ilkelere fazla işaret edilmemiştir.

İslam'a göre insanın yaratılış amacı ubudiyet, yani Allah'a kul olmaktır.⁵ Bu dünyadaki bütün faaliyetlerinde bu noktayı göz önünde bulundurarak yaşamalıdır. Bunun için İslam, kapitalizmin öngördüğü insan modeli olan "homo-economicus" görüşüne katılmamaktadır. Nitekim yazarın işaret etmiş olduğu, tüccar sahibilerin hayatlarındaki örnekler aslında bunları ifade etmektedir.

Fakat bu tacirlerin hangi ilkelere dikkat ettikleri daha net ortaya konulmalı idi. Bütün Müslümanların sahip olması gereken ahlaki kurallar, ticari faaliyetlerde daha net olarak ortaya çıkmaktadır. Bunlara riayet ticarî faaliyetlerde ayrı bir öneme sahiptir. Kitapta, yalan söylememek, başkasının hakkını kendi üzerine geçirmemek, tekellecilik, ihtikâr, karaborsacılık yapmamak, sözleşmelere uymak ve namuslu olmak gibi ahlakî, hukukî ve iktisadî kayıtlara nasıl dikkat edildiği üzerinde daha fazla durulması gerekirdi. Asr-ı Saâdet'te ticaret hayatı üzerine araştırma yapan, İslam iktisadının emeğe dayalı bir sistemi teşvik ettiğini görecektir. Aslında bu nokta, İslam iktisadı ile, sermaye üzerine dayanan kapitalizm arasındaki en önemli farktır. Bu tarz araştırmaların Asr-ı Saâdet'teki ticari hayatın daha iyi aydınlanmasına vesile olması, en memnuniyet verici yönüdür.

---

⁵ Zâriyât, 51/56.